

De oprichting van Het Vlaamsche Front te Antwerpen

Een getuigenis van Rob Van Roosbroeck

Na de Eerste Wereldoorlog verscheen voor het eerst in de Belgische geschiedenis een Vlaams-nationalistische politieke partij binnen een democratische context. Ze was het resultaat van de radicalisering van een gedeelte van de flaminganten tijdens de oorlog, zowel aan het front als in het bezette land. Zij groeiden gedurende die jaren weg van het Belgische patriotisme en stonden er op de duur zelfs vijandig tegenover. Dat er voor en tijdens de oorlog zo weinig vooruitgang werd geboekt inzake de verwezenlijking van het programma van de Vlaamse beweging, was daar niet vreemd aan. Frontbeweging en activisme namen daardoor uiteraard ook afstand van de drie traditionele partijen. Om toch te kunnen wegen op het beleid werd een nieuwe partij opgericht. Ze koos de naam Het Vlaamsche Front, mede om te verwijzen naar de Vlaamse soldaten aan het IJzerfront. Er werden trouwens, waar mogelijk, oorlogsveteranen naar voren geschoven als boegbeelden. Daarnaast speelden activisten een belangrijke rol, maar ze traden om tactische redenen minder op de voorgrond, zo kort na de oorlog.

Vanuit het buitenland kwam ideologische inspiratie, onder meer via het pacifistische tijdschrift *Clarté*. Dat was uiteraard ook een manier om ostentatief afstand te nemen van het keizerlijke Duitsland, de bondgenoot en voedstervader van het activisme. Die internationalistische geest was attractief, want ze trok een aanzienlijk deel van de Vlaamse artistieke avant-garde aan. Dat bevruchtte Het Vlaamsche Front. Een van de historici die op die laatste aspecten de nadruk legde, was Hendrik Elias.¹ Hij las tal van tijdschriften en brochures uit de naoorlogse jaren maar ging ook te rade bij andere Vlaams-nationalisten, onder meer bij collega-historicus Robert Van Roosbroeck. Diens aandeel als 'bron' bleef in zijn werk zelf grotendeels verborgen. Elias vermeldt hem wel als activist maar Van Roosbroeck verschijnt niet in de weken en maanden na de wapenstilstand, nochtans een cruciale periode. Wie

1. Meer bepaald in deel 1: H. Elias, *25 jaar Vlaamse Beweging 1914/1939. De eerste wereldoorlog en zijn onmiddellijke nasleep. Augustus 1914/november 1919*, Kapellen, 1971.

Elias' uiteenzetting op pagina 261-262 bijvoorbeeld leest, krijgt geen bronvermelding te zien. Maar het gaat grosso modo wel degelijk om de visie die Van Roosbroeck hem influisterde. Van Roosbroeck was dus belangrijk als inspiratiebron.²

ROBERT VAN ROOSBROECK ALS OOGGETUIGE

Van Roosbroeck, geboren in Antwerpen in 1898, was vier jaar ouder dan Elias. Dat kleine leeftijdsverschil was belangrijk. Van Roosbroeck had de jaren rond de overgang van oorlog naar vrede als jong-volwassene meegemaakt en Elias was toen nog maar een adolescent. Elias' vader had als ambtenaar geprofiteerd van de activistische machtsgreep in de Brusselse ministeries na het doorvoeren van de 'bestuurlijke scheiding'. Hij behoorde dus tot het activisme, net als Van Roosbroeck. Maar zijn zoon was met zestien jaar nog te jong om in 1918 echt mee te kunnen doen. Bovendien woonde hij niet in Antwerpen met zijn flamboyante en veelzijdige activistische aanwezigheid; Van Roosbroeck wel.

Tussen beleven en beschrijven lag een halve eeuw. Ondertussen hadden Van Roosbroeck en Elias beiden het einde van Het Vlaamsch Front en de opgang van het Vlaamsch Nationaal Verbond (vnv) meegemaakt. Tijdens de tweede Duitse bezetting klom Elias op tot partijleider. Maar Van Roosbroeck koos voor de ss- en DeVlag-strekking die het vnv bestreed omdat deze partij zich onvoldoende pan-germaans en Duitsgezind opstelde. Na de oorlog kregen beide collaborateurs de doodstraf als vonnis en volgden voor Elias de gevangenis en voor Van Roosbroeck het bannelingschap. Op oudere leeftijd knoopten beide heren met succes aan bij hun vooroorlogse opleiding als historicus. Elias verbaasde in de jaren 1963-1965 vriend en vijand met zijn vierdelige *Geschiedenis der Vlaamse Gedachte* die de 19de eeuw uit de doeken deed in de vorm van een *Ideengeschiede*. Het was in de kringen van de gewezen collaborateurs ondertussen geen geheim dat hij daarna druk bezig was met de voorbereiding van een geschiedenis van de Vlaamse beweging tussen 1914 en de Tweede Wereldoorlog. Hij ging daarvoor immers bij tal van mensen te rade.

Van Roosbroeck bood zichzelf aan in een brief op 27 februari 1967. Hij deed dat in volgende bewoordingen: *"'t Zou toch wel goed zijn dat wij eens over vele kwesties praten konden. Kijk, ik heb in het activisme en in voorfronttijd toch allerhand beleefd en medegemaakt: o.m. over de minderheidssocialisten in oktober 1918, over de ploeg van Van Extergem, over het begin van de Bormspropaganda; ik zat in Bestuur van Vlaams Verbond en heb daar Sips gekend, Claus en Watermaux enz... De kaarten ontworpen voor de propaganda van de Annexatie van Frans-Vlaanderen³ – dan de tijd*

2. P.J. Verstraete, *Hendrik Jozef Elias. Biografie*, Kortrijk, 2005. Van Roosbroeck wordt op p. 1011 vermeld als een van de 'helpers' bij Elias' onderzoek.

3. Toen de Duitse lenteoffensieven in april 1918 de geallieerde legers achteruitdreven, hoopten de activisten op een snelle overrompeling van het noorden van Frankrijk. Dan kon deze regio bij

tussen Activisme en Front, de geheime vergaderingen en de stichting van Frontpartij in Antwerpen, waar ik van Puymbrouck moest aanstellen... Was de eerste secretaris van Vlaamse Front! Tijdens oorlog voorzitter van Vlaamse Studentenbond van Middelbaar Onderwijs... Ik bedoel: over sfeer, spanningen enz. (heb aan alle fratsen deelgenomen – betoging anti-Mercier, Februari 1918 enz...) En dan kan je misschien toch van pas komen... On devient vieux... en dus, het moet van de lever!". Het spreekt vanzelf dat Elias dit niet kon afwimpelen. Er werden in dit korte briefje klinkende namen uit het Antwerpse activisme vermeld en opstootjes die naam hadden gemaakt in de Vlaams-nationalistische overlevering. Van Roosbroeck stond bovendien naar eigen zeggen bij de bakermat van de partij Het Vlaamsche Front. Hij had dus inderdaad een en ander van dichtbij meegemaakt. Elias schreef beneden in de marge een kanttekening met de kern van zijn antwoord: "*Geschreven. Interview komt, hoor!*".⁴

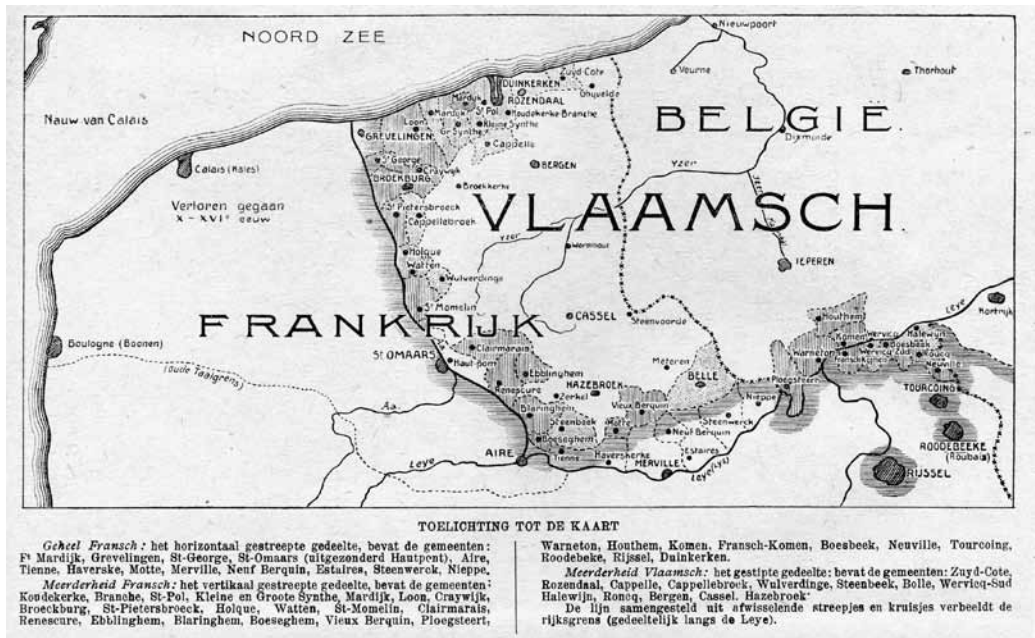
Gelukkig is het geen strikt oraal interview geworden maar heeft Van Roosbroeck – die in Oosterhout op Nederlandse bodem woonde – briefpapier gebruikt om zijn herinneringen neer te schrijven. Deze intrigerende teksten werden eerst opgemerkt in de vorm van een afschrift in het archief van Van Roosbroeck zelf. Dat archief werd in het ADVN neergelegd.⁵ Het was voldoende reden om te gaan zoeken naar de originele, effectief verzonden teksten die zich vanzelfsprekend in het archief Hendrik Elias moesten bevinden. Dat archief wordt eveneens in het ADVN bewaard en is in verwerking. Tijdens de zoektocht viel de aandacht op het deel van Elias' archief dat bestaat uit de briefwisseling die kaderde in zijn rusteloze activiteit als geschiedschrijver. Die honderden brieven zijn van grote waarde omdat ze licht werpen op de geschiedschrijver, op zijn bronnenonderzoek, de discussies over het verleden en over de interpretaties ervan. Van Roosbroeck was immers maar één van zijn talrijke correspondenten.

Met Van Roosbroeck had Elias – ondanks hun antagonisme tijdens de oorlogsjaren – al snel een tamelijk innige band, zoals uit de briefwisseling blijkt. Beide heren voelden zich duidelijk lotsverbonden dankzij de afkeer voor België die zij deelden. Voor deze bronuitgave hebben we een brief uitgekozen die een uiteenzetting bevat over de overgang van oorlog naar vrede in Antwerpen en die vooral bestaat uit Van Roosbroecks persoonlijke herinneringen. Elias zette zijn kleine kanttekening om in een echte brief aan "*Beste Rob*" op 4 maart 1967.

Vlaanderen gevoegd worden. Om die annexatie voor te bereiden, werd er propaganda gevoerd met goedkeuring van de Duitse censuur. Daarbij werden inderdaad zeer gedetailleerde kaarten van het gebied gebruikt. Ze waren dus van de hand van Van Roosbroeck.

4. BE ADVN AC383 - Archief Hendrik Elias, Briefwisseling betreffende "25 jaar Vlaamse Beweging", 1965-1969.

5. BE ADVN AC472 - Archief Robert Van Roosbroeck.

Kaart van Frans-Vlaanderen van de hand van Robert Van Roosbroeck in 'Het Vlaamsche Recht en Fransch-Vlaanderen', Antwerpen, 1918 [Verzameling auteur]

Met daarin volgende passus:

“Wat mij als interviewer nu juist interesseert is:

eventueel het vraagstuk van de minderheidssocialisten te Antwerpen 1917-1918.

Vooraf de geschiedenis van de stichting van de frontpartij. Het is van zeer groot belang met betrekking tot de vraag van de onderhandelingen Debeuckelaere-Borginon met Van Cauwelaert in augustus 1919 nl. of zij nog in staat waren een Vl.-nationale partijvorming te beletten.

Al het overige is natuurlijk welkom als documentatie en als stemmingsbeeld, maar dit zijn cruciale punten.”⁶

Het spreekt vanzelf dat het antwoord op een dergelijke complexe vraag niet op een twee drie geschreven was. Van Roosbroeck wachtte zelfs bijzonder lang eer hij de gevraagde gegevens terugstuurde. Het kwam pas zover in juni. De reden is niet moeilijk te raden. Hij had zich in de 'aanbod'-brief heel zelfverzekerd voorgesteld als een cruciale figuur in de beginnende partij. Maar over het vraagstuk van de onderhandelingen van de tandem Adiel Debeuckelaere/Hendrik Borginon als leiders van de Frontbeweging met de christendemocratische voorman Frans Van Cauwelaert wist hij niets te vertellen om de eenvoudige reden dat hij maar een kleine en jonge garnaal was met een gezichtsveld dat beperkt bleef tot de radicale kringen in Antwerpen. Terwijl net dat het onderwerp was waarover Elias meer wilde weten. Wat hij wel kon doen was vertellen over zijn eigen doen en laten en "documentatie" en een "stemmingsbeeld" geven aan de hand van die persoonlijke herinneringen. Daarbij kon hij een en ander vertellen over de 'linkse' – zeg maar vrijzinnige – aanwezigheid, de zogenaamde 'minderheidssocialisten' inbegrepen.

Van Roosbroeck begon eraan op zondag 18 juni en werkte op maandag naarstig verder. Dan had hij vier vellen vol getypt. Daarna begon hij aan een tweede, bijna even uitvoerige tekst die nog meer persoonlijke herinneringen bevat. De eerste brief is gedateerd "zondag/maandag 19.6" en de tweede "maandag 19/6". Hij heeft ze dus omzeggens in één ruk geschreven. Hij typte de tekst bovendien over – maar dan wat slordiger – om zelf te kunnen beschikken over een afschrift. Daarna las hij de te verzenden brieven grondig na en maakte aanvullingen en verbeteringen met de balpen. Die aanvullingen verzuimde hij over te brengen naar zijn afschriften. Het was de vrucht van uren nadenken, herinneringen ophalen, ze kaderen en typen.

De eerste tekst bevat meer algemene historische beschouwingen, hypothesen en gissingen en is minder autobiografisch. Daarom is de tweede tekst onderwerp van deze bronuitgave. Zij werpt vooral meer licht op de overgang van activisme naar Het Vlaamsche Front in Antwerpen en Van Roosbroecks betrokkenheid. Hij

6. Deze brief in BE ADVN AC472 - Archief Robert Van Roosbroeck, D12268 (5/5), Brief van Hendrik Elias aan Robert Van Roosbroeck, 4 maart 1967. Samen met de afschriften van zijn uitvoerig antwoord.

is eigenlijk een verdere uitwerking van de persoonlijke herinneringen die hij sporadisch in de eerste brief verwerkte. Daarom worden eerst even deze fragmenten belicht, want ze vormen een geschikte inleiding tot de eigenlijke brontekst.

DE EERSTE LADING GEGEVENS

Om te beginnen legde Van Roosbroeck in enthousiaste en hooggestemde bewoordingen uit wat 'Clarté' destijds had betekend. Daarbij liet hij zich duidelijk door zijn enthousiasme meevoeren. Maar op de vraag of er dan ook een echte Vlaamse Clarté-groep bestond, luidde het antwoord: "*Zover ik weet, neen; maar wel een Clartestroming – althans in de Vlaamse, of juister flamingantische en ex-aktivistische middens.*" Voor Van Roosbroeck – een halve eeuw later – stond de houding van de Clarté-aanhangers gelijk met "*Vooraf pacifistisch, anti-militaristisch.*"⁷

Het ongemeen bloedige karakter van de voorbije oorlog betekende voor deze jonge, gewezen activisten – per slot van rekening stonden ze aan de kant van de verliezers – een uitgelezen kans om zich, met argumenten ontleend aan de Franse schrijver Henri Barbusse en de Zwitser Romain Rolland, intellectueel te handhaven en zich tegelijkertijd tegen de westerse overwinnaars te blijven keren onder het mom van antimilitarisme en antikapitalisme. De lectuur van het tijdschrift *Clarté* vormde het verbindende element. De lezers in het Antwerpse zagen elkaar in de lokalen die door de aanhang van Het Vlaamsche Front werden bezocht. Al werden België en de andere westerse staten negatief bejegend en hadden ze de mond vol van volkerenverzoening, toch bleef nationalisme dominant in hun politieke denken, volgens Van Roosbroeck. De slotzin van zijn uiteenzetting spreekt boekdelen: "*Dus: het nationalisme overwon, maar de pacifistische geest, en de socialistische, haast kommunistische tendenz bleef behouden – overigens een kenmerk van de Vlaamse Frontpartij in Antwerpen! Ook later gebleven!*"

Elias vroeg of er "*speciale samenkomsten*" waren geweest. Van Roosbroeck dacht te weten dat er een communistische groep had bestaan met een eigen blad maar daar wist hij verder niets over. Hij herinnerde zich nog dat de redactie hem gevraagd had een artikel te schrijven over de verhouding Vlaanderen/communisme. Dat moest rond 1920-1921 geweest zijn. Hij dacht ook dat Edward Joris en zijn vrouw daar een rol in speelden. Joris was de man van boekhandel 't Kersouwke: "*Wij kwamen wel eens in het Kersouwken – en hadden daar toevallige ontmoetingen.*"⁸

7. Over de Clarté-groep: M. Beyen, *Clarté-groep*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, dl. 1, pp. 734-735 en de daarbij vermelde literatuur.

8. Edward Joris (1876-1957), activist en boegbeeld van de minderheidssocialisten. Vermits Joris na de oorlog om de gevangenis te ontlopen naar Nederland moest uitwijken, werd boekhandel 't Kersouwken vanaf dan vooral door zijn vrouw Anna Nellens gerund. De winkel lag aan de Sint-Jacobsmarkt. Met zijn vlucht verdween ook zijn invloed in Antwerpen.

opstanding

NUMMER 4

Orgaan der Vlaamsche Clarté-groepen

3 AUGUSTI 1920

Abonnement : zes nummers 3 fr. 50
Prijs per nummer : 75 centiem.

REDAKTIE & BEHEER :
12, Koolenstraat, Brussel

Verschijnt ten minste éénmaal
in de maand

Bij den dood van Herman van den Reeck

BEKENNEN !...

Maar echt gestructureerd was dat niet: *"Dus zover ik weet of herinner geen werkelijke samenkomsten, maar toch besprekingen, ontmoetingen over die probleme<+n>"*.

Op de vraag van Elias of die linkse groepen talrijk waren, kon hij alleen maar zeggen dat het beginnende *"frontisme"* in Antwerpen zeer veel linkse elementen telde. Maar ook de communistische partij putte uit dit grootstedelijk reservoir militanten en leden. Wel was er nog vóór 1920 binnen de Antwerpse Frontpartij een zogenaamde *"Jeugdfractie"* opgericht. Van Roosbroeck noemde in dit verband Oskar De Smedt⁹, Leo de Smet¹⁰, Jan Timmermans¹¹, J. Duysan¹², en hemzelf *"als leidende elementen, die o.m. zitting hadden in de Politieke Commissie van V. F. en in de redactie van het weekblad Stormram/Ploeg"*. Een echte ledenachterban was er eigenlijk niet want: *"Die Jeugdfractie wilde een Persburo <zijn>>bouwen> en berichten over de Vlaamse Beweging uitzenden – wat dan ook een paar malen is gebeurd. Welnu, de leden van de Jeugdfractie (eigenlijk meer een bestuur van de jeugdige stroming, want ver<g>>d>er dan een kader mocht het niet gaan<+>) waren allen lezers van Clarté en voorstanders van enkele der linkse <stromin≠standpunten>"*. Jan Timmermans noemde hij uitdrukkelijk een *"lezer en verdediger van die Clarté-stroming"*.¹³

De namen die hij in dit verband opsomde, kwamen allemaal uit het activisme. Zijn persoonlijke rol in de Jeugdfractie was niet gering: *"Dat ik als*

9. Oskar De Smedt (°1896), Antwerps stadsambtenaar en algemeen secretaris van het Verbond der Groeningewachten, dat een zeer belangrijke rol speelde in de verspreiding van het activisme onder de jongeren in heel Vlaanderen. Hij was als zodanig een van de medewerkers van August Borms, de politieke leidsman van de Groeningewachten. Hij was in 1920 voorzitter van de Jeugdfractie.

10. BE ADVN AC383 - Archief Hendrik Elias, Briefwisseling betreffende "25 jaar Vlaamse Beweging", 1965-1969. Hierin zit een brief van Van Roosbroeck aan Elias, d.d. 30 maart 1967, die meer licht werpt op deze figuur: *"Waarom ik je nu schrijf. Ik kreeg zaterdag voor Pasen bezoek van Leo De Smet (niet de historicus). Hij was anno 1917-1918 'de' man van Volksopbeuring, van de studentenvereniging, van tijdschrift de Goedendag, enz. Vlaamsch Verbond. Maakte alles mee, was bij vele zaken betrokken."* Hij stond heel dicht bij Karel Angermille die een leidende figuur was in Volksopbeuring en Kolonverdeling voor Vlaanderen. Uit briefwisseling in het archief van de Raad van Vlaanderen, in het Algemeen Rijksarchief (ARA), blijkt dat Leo De Smet in 1918 brieven tekende als *"beheerder"* van Soldatentrost en van Volksopbeuring. Hij tekende ook als *"beheerder der gelden"* van de Constituante voor Jeugd-Beweging die binnen het Antwerpse activisme was ontstaan in 1918. De Smet verzeilde later in de bankwereld en verhuisde rond 1925 naar Brussel. Zijn zoon trok naar het oostfront en sneuvelde daar. Zie ook: G. Schmook, *Stap voor stap langs kronkelwegen. Gedenkschriften*, Antwerpen-Amsterdam, 1976, p. 126.

11. Jan Timmermans (1901-1962), geboren Nederlander die tijdens de oorlog bij het activisme aanleunde.

12. Jef Duysan (°1900) hoopte in 1918 via de Raad van Vlaanderen aan een ambtenarenbaan te geraken in een van de vervlaamste ministeries. Zie hiervoor zijn sollicitatiebrief in het dossier Duysan in de reeks *Plaatsaanvragen* van het secretariaat van de Raad van Vlaanderen (ARA).

13. Vreemd genoeg noemt Van Roosbroeck nergens Adolphe Borgers (1897-1927), die na de oorlog als secretaris van de Antwerpse Clarté-groep optrad en die begin 1918 geld probeerde te krijgen van de Raad van Vlaanderen om aan pacifistische propaganda te kunnen doen in samenwerking met de kunstschilder Floris Jaspers (1889-1965).

'<skerre≠sekretaris>' van die groep wordt genoemd in een publikatie van Frensen¹⁴ (ik wist het niet!) houdt wel verband met mijn geestdrift en mijn revolution<-n>. standpunten in di<t verband>>e tijd>. Nog te vermelden: mede in deze groep was toen (en lang gebleven) Victor Brunclair.¹⁵ en nog wel enkele leden van de <-vermoedelijk> vroegere Johanneskring!¹⁶ Wat vooruitstrevend pacifistisch, antimilitaristisch was in de V. Fr. stond rond deze gedachte; mede hierin – zonder direkt met ons innig verbonden te zijn, al zagen we elkaar wel op uitstappen, en betogingen: Pijnenburg¹⁷, John Hoornaert¹⁸, de schilderes Jeanne Courtiau¹⁹, de 'toen' durvende schilders Frank Mortelmans, Willem Aerts²⁰, Mon van Dooren²¹, lossen van ons ook Peeters²², waarover Seuphor²³ nog onla<s>>n>gs geloof ik publiceerde. Pijnenburg, Hoornaert en Brunclair enz: stonden dan met hun maandblad Staatsgevaarlijk!²⁴ Je ziet, Rik, als stroming was het toch wel iets.

Mortier hoorde er ook bij, die een tijd op het V. Fr. Werkzaam was²⁵, en ook Jef de Combe²⁶. (die meen ik even lid was van de Vl. Kommunistisch<+e> partij, waarvan

14. Leo Frensen (1880-1946), Clarté-aanhanger en politiek 'einzegänger'. Hij publiceerde enkele zelfgemaakte pamfletten.

15. Victor-Jozef Brunclair (1899-1944) was kort na de oorlog erg actief in dit Clarté-milieu maar zou zich nadien geheel op literatuur en kunst toeleggen.

16. De Johanneskring was een gezelschap van Antwerpse atheneumleerlingen onder leiding van Lode Craeybeckx (1897-1976). De kring was actief in de periode net voor de oorlog. Tijdens de bezetting stapte Craeybeckx in het activisme en hij speelde een belangrijke rol in het organiseren van de activistisch gezinde jeugd.

17. Bedoeld is Geert (Gerardus) Pijnenburg (1896-1980), activistisch militant die, dankzij dat engagement, ook een ambtenarenbaan kreeg; een baan die hij na 11 november prompt weer verloor.

18. Geen verdere gegevens bekend.

19. Geen verdere gegevens bekend.

20. Willem Aerts en Franck Mortelmans (1898-1986) waren tijdens de bezetting student aan de kunstacademie. Ze probeerden gezamenlijk geld te krijgen van de propagandadienst van de Raad van Vlaanderen om hun studies te bekostigen. Mortelmans profileerde zich na de oorlog als medewerker van de Vrije Academie in Antwerpen. Zijn voornaam wordt geschreven met ck.

21. Raymond Van Doren was tijdens de bezetting lid van de activistische kunstkring Doe Stil Voort die in 1918 een zomertentoonstelling organiseerde. Hij stelde daar onder meer werk ten toon met titels als *Siegfried* en *Walhalla*; namen die duidelijk mikten op een Duits koperspubliek.

22. Jozef Peeters (1895-1960), modernistisch schilder.

23. Michel Seuphor, schuilnaam voor Ferdinand Berckelaers (1901-1999), belangrijk auteur over de geschiedenis van de modernistische avant-garde in België.

24. *Staatsgevaarlijk*, tijdschriftje dat in 1919 enkele nummers kende en dat de verdediging van het activisme opnam.

25. Firmin Mortier (1899-1972) was tijdens de bezetting de collega geweest van Jef Van Extergem op de redactie van *Het Vlaamsche Nieuws*, de spreekbuis van August Borms. Hij schreef onder de schuilnaam Fritz Mertens. Na de oorlog werd hij tewerkgesteld door de partijpers van Het Vlaamsche Front in Antwerpen.

26. Jef De Combe (1892-1967), de latere secretaris van de Vlaamsche Jeugdherbergcentrale.

Jef van Extergem²⁷ toen zowat de leider was!)"

Daarna noemde hij zijn boezemvriend en meest nabije spitsbroeder van de weken en maanden na de wapenstilstand, Frans Van Gelder "*de vurige lezer van Clart<e>>é en tevens van de linkse, dichterlijke Duitse stromingen*".²⁸

Van Roosbroeck wees er daarna op dat het Sovjetcommunisme via internationale jeugdorganisaties, deze stromingen voor zijn kar probeerde te spannen. Maar toch was de balans voor het Vlaams-nationalisme in zijn ogen uitgesproken positief: "*Beste Rik: noteer. Sterke belangstelling voor het sociale recht en de sociale rechtvaardigheid... naast nationalisme, dat zegevierde. Maar ligt daar niet een aanwijzing voor latere koers?*" Zijn slotzin luidde: "*Alles Avant Garde – wij waren toen goed 20... net voor milit. dienst²⁹.*"

Dat werkte hij de rest van die maandag verder uit in een tweede, uitvoerige brief.

27. Zie over het activistische engagement van Jef Van Extergem (1898-1945) en de rest van zijn familie: L. Vandeweyer, *Een linkse propagandist van de Raad van Vlaanderen 1917-1918*. "Jef van Extergem is een gemene kerel, een gevaarlijk ventje", in: H. Defoort, e.a. (red.), *Van Extergem en zijn tijd. Verslagboek van het symposium in Antwerpen aan de UFSIA op 14 februari 1998*, Antwerpen, 1998, pp. 78-105.

28. Frans Van Gelder (1898-1966), ook Sus genoemd, activistisch militant aan de Gentse von Bissing-universiteit. Broer van de frontsoldaat en militant van de Frontbeweging Antoon Van Gelder (1894-1960).

29. Het Belgische leger had na de wapenstilstand een grote achterstand in te halen wat betreft de opleiding van nieuwe rekruten. Er werden zes-zeven militiejaren op een tijdspanne van een paar jaren opgeroepen en opgeleid om de gedemobiliseerde oorlogsveteranen te vervangen. Zo kwamen een aantal gewezen activistische militanten op wat oudere leeftijd toch nog als dienstplichtige in het leger terecht.

Ik denk of alles nog verder
na

Maa dag, 19/6.67.

Beste Rik,

Verdere delging van mijn "historische" schuld: het antwoord op de kwestie: stichting Vl. Front te Antwerpen en over social. minderheidsfractie.

Vlaamse Front-Antwerpen! (18)

Wij schrijven begin november! Het einde van aktivisme is aangebroken. Ik ben stadsouderwijzer-net 20 geworden! Als stadsbediende moet ik burgerpolitie zijn en wandel met O. De Smedt met politieband en knuppel over de Meir op het moment dat dus de wapenstilstand in de lucht hangt en de Duitse aftocht-onder rode vlag-plaats vindt. Wij worden ook aangesteld om Telefoon Telegraaf-bureau te bewaken, waar hoofdkwartier is van de "rode" leiders van Duitse leger... (zie hierover nog verder)

Wanneer het bevrijdingsfeest wordt gevierd en de Belgische bevrijders binnenrukken, ~~ben~~ ik van dienst in.. Beurs. Daar vernemen we de eerste berichten over aanhouding van eerste aktivisten, van plundering van huizen enz.

Heel spoedig was Henri Picard, geïnterneerd in Nederland, terug in Antwerpen. Rond 15 november komt mijn ontslagbericht van gemeentebestuur...

Maar nog in november eerste bijeenkomst van oud-aktivisten ten huize van Claudius Severus (die intussen gevlucht is)-Lozanastr. (aanwezig O. de Smedt, Leode Smet, de latere Dr. van Caekenberge, Sus van Gelder e.a.): plan om de beweging terug te beginnen!

Een tweede zitting aldaar, waaraan ook Mr. Henri Picard deelneemt maakt die plannen nog verder klaar: stichting van nieuwe organisatie.... Maar: enkele dagen daarna worden we allen bij de Veiligheid geroepen: er is een verrader aan het werk geweest!

aldaar

Wij wachten nu de gebeurtenissen ten huize van Frans van Gelder: wiens broeder/Antoon van Gelder in de legerleiding van een divisie een rol speelt-en die ons de berichten overmaakt van de Frontbeweging! ~~Ik dat dagelijkse bij de Sus thuis, ook welte er vele...~~

Toon van Gelder ontvangt dan wel bericht van legerleiding dat te Antwerpen mocht worden aangevangen... Aanduidingen met aanwijzing van de persoon die de Antwerpse afdeling van de Frontpartij zal leiden.

Toon maakt die dokumenten over aan broeder Frans (dus de pas overleden Sus van Gelder), die er met mij overspreekt en die de dokumenten verbergt ten huize van mijn verloofde... want de Belgische veiligheid had ook Sus ter verantwoording geroepen.

Er zou dan plm. rond 20 december een bijeenkomst zijn van oud-soldaten in een praktisch verborgen plaatsje in het Koningsken, Wolstraat.

De avond vóór de vastgestelde datum, wordt Sus aangehouden-ik alleen wist iets van de zaak af-vond een brief bij mijn verloofde, brief waarin door de legerleiding de eerste voorzitter-organisator van de nieuwe partij-werd aangewezen. Die avond dus begaf ik mij ter plaatse: daar waren o.m. Armand Suls, Willem Salens, E. van de Vloedt, misschien Plateau... Daar werd dus de brief geopend: aangeduid was door de legerleiding Herman v. Puymbroeck, die ik persoonlijk niet kende. Toen trad een man naar voren met baard... hij was het.

in naam dedelg. aan. Van die tijd af ing. relatie met de Puym!

+ 22 dec?
een zekere
soldaten!!

DE BRONTEKST

"Maa{ø}dag, 19/6. 67.³⁰

Beste Rik,

Verdere delging van mijn "historische" schuld: het antwoord op de kwestie: stichting Vl. Front te Antwerpen en over social. minderheidsfractie.

Vlaamse Front-Antwerpen!

Wij schrijven begin november <+1918>! Het einde van het aktivisme is aangebroken. Ik ben stadsonderwijzer – net 20 geworden! Als stadsbediende moet ik burgerpolitie³¹ zijn en wandel met O. De Smedt met politieband en knuppel over de Meir³² op het moment dat dus de wapenstilstand in de lucht hangt³³ en de Duitse aftocht – onder rode vlag – plaats vindt. Wij worden aangesteld om Telefoonen Telegraaf-bureau te bewaken, waar hoofdkwartier is van de "rode" leiders van Duitse leger³⁴. (zie hierover nog verder)

30. Op het afschrift in het Archief Robert Van Roosbroeck is in potlood onder de datum genoteerd: *"antwoord op brief van Elias dd. 4-3-67"*.

31. De term *"burgerpolitie"* was de benaming voor de burgers die door het stadsbestuur werden opgevorderd om als hulppolitieagenten dienst te doen met het oog op de ordehandhaving. Ze koos daarvoor zo mogelijk ambtenaren zoals de leerkrachten uit het stedelijk onderwijs. Vermits de gewone politie drastisch was afgeslankt als gevolg van de oorlog en de bezetter haar vuurwapens had ontnomen, werd versterking van de mankracht nodig geacht om rellen en plunderingen te voorkomen. Deze burgers werden uitgerust met knuppels van 30 cm lengte en een driekleurige armband. Het valt daarbij op dat activisten samen op patrouille werden gestuurd. Zie hierover ook de getuigenis in: G. Schmook, *Stap voor stap langs kronkelwegen [...]*, p. 142.

32. Meir: een van de belangrijkste straten in de binnenstad van Antwerpen en de meest voor de hand liggende route voor manifestaties. Het is opvallend dat het stadsbestuur, zolang de bezetter nog aanwezig is, de notoire activisten onder zijn personeel blijkbaar zonder enige reserve inschakelde in de rol van ordehandhaver.

33. Het gaat hier dus om de paar weken net voor 11 november toen de onderhandelingen bezig waren maar nog niet afgerond. Ondertussen bleven de geallieerden de Duitsers aan het front militair onder druk zetten en was het kanongebulder bij vlagen tot in Antwerpen te horen. Het Belgische leger stond toen vlak voor Gent en maakte zich klaar voor een volgende fase in het bevrijdingsoffensief.

34. Telefoon en telegraaf waren op dat ogenblik de snelste communicatiemiddelen. De Duitse opstandige soldaten verzekerden zich op die manier van contact met de soldatenraden in de andere steden in België en sneden tegelijkertijd de loyaal gebleven Duitse troepen af van het communicatienetwerk. De Soldatenraad werkte tot op zekere hoogte samen met de burgerlijke overheden die ondertussen probeerden om het heft weer zoveel mogelijk in handen te nemen.

Wanneer het bevrijdingsfeest wordt gevierd en de Belgische bevrijders binnenrukken³⁵, <.as>>ben> ik van dienst in.. Beurs³⁶. Daar vernemen we de eerste berichten over aanhouding van eerste activisten, van plundering van huizen/enz.³⁷

Heel spoedig was Henri Picard³⁸, geïnterneerd in Nederland, terug in Antwerpen. Rond 15 november komt mijn ontslagbericht van gemeentebestuur...

Maar nog in november eerste bijeenkomst van oud-activisten ten huize van Claudius Severus³⁹ (die intussen gevlucht is) –Lozanastr. (aanwezig O. de Smedt, Leode Smet, de latere Dr. van Caeckenberge⁴⁰, Sus van Gelder e.a.): plan om de beweging terug te beginnen!⁴¹

35. De Duitse terugtocht verliep volgens het ritme dat in de wapenstilstandsovereenkomst was vastgelegd. De geallieerde troepen vorderden even planmatig met de bedoeling confrontaties te vermijden en tegelijkertijd toch zo weinig mogelijk gezagsvacuüm te laten. De 1ste Legerdivisie die op wapenstilstandsday ten noorden van Gent aan het kanaal naar Terneuzen front vormde, kreeg op 14 november het bevel van de opmars naar het strategisch erg belangrijke Antwerpen een prioriteit te maken. De gezagsgetrouwe Duitse troepen waren dan al weg maar er waren in de stad nog aanhangers van de ‘rode’ Soldatenraad aanwezig.

36. Met de “Beurs” wordt de zogenaamde Handelsbeurs bedoeld, een grote neogotische hal in het oude stadscentrum die erg geschikt was voor massabijeenkomsten of als opslagplaats.

37. Het stadsbestuur wachtte op het effectieve vertrek van de bezettingsmacht om de activisten onder zijn personeel per brief te ontslaan. De magistratuur begon vanaf dan met de aanhouding van activisten in toepassing van de besluitwetten zoals die door de regering in Le Havre tijdens de oorlog waren uitgevaardigd. Daardoor werden enkel de meest vooraanstaande activisten bedreigd. De plundering van huizen van activisten was het gevolg van het feit dat de bevolking de activisten zag als oorlogsprofiteurs die bovendien de kant van de vijand hadden gekozen. Ook opslagplaatsen van het Duitse leger en bedrijven en huizen van Duitse staatsburgers werden geplunderd. Politie en leger waren niet in staat en/of bereid dit te voorkomen. Zie over deze gebeurtenissen: A. Vrints, *Bezette stad. Vlaams-nationalistische collaboratie in Antwerpen tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Brussel, 2002, pp. 190-193.

38. Advocaat Hendrik Picard (1883-1946), broer van de radicale activisten Leo en Antoon. Hendrik werd in 1914 gemobiliseerd. Na enkele maanden oorlog werd hij geïnterneerd in een Nederlands kamp. Daar stichtte hij een flamingantische kring. Nederland liet de geïnterneerde militairen na de wapenstilstand zo snel mogelijk vrij en Picard haastte zich naar Antwerpen. Dergelijke gewezen geïnterneerden van gevorderde leeftijd werden niet meer in het actieve Belgische leger geïntegreerd wat het hem mogelijk maakte om deel te nemen aan de Vlaams-nationalistische agitatie.

39. Claudius Severus was de schuilnaam van de Antwerpse beursmakelaar en vooraanstaande activist Lodewijk Severeijns (1872-1957). Onder die naam schreef hij de brochure *Vlaanderens Weezang*, die door de bezetter op grote oplage werd verspreid. Gelet op zijn lidmaatschap van de Raad van Vlaanderen en zijn vooraanstaande rol in het activisme mocht hij erop rekenen dat hij gerechtelijk zou vervolgd worden. Hij koos er voor naar het buitenland uit te wijken. Met deze getuigenis is echter duidelijk dat zijn huis, in de Lozanastraat nr. 60, na zijn vlucht nog diende als vergaderplaats voor de activistische aanhang.

40. Jozef Van Caeckenberghe (1895-1983), behoorde tot de strijdbaar-activistische studentengroep aan de von Bissing-universiteit in Gent. Vermits het geallieerde offensief vanaf eind september in de richting van Gent rolde, duurde het academiejaar, geopend op 15 oktober, maar heel kort. De universiteit werd gesloten en de studenten naar huis gestuurd. Hij was daardoor in Antwerpen ten tijde van de wapenstilstand.

41. Door de leiding van de Frontbeweging – waar meteen activisten werden in opgenomen – werd na de wapenstilstand vooral gedacht aan gewezen studenten van de von Bissing-universiteit in

Een tweede zitting aldaar, waaraan ook Mr. Henri Picard deelneemt maakt die plannen nog verder klaar: stichting van nieuwe organisatie.....Maar: enkele dagen daarna worden we allen bij de Veiligheid geroepen:er is een verrader aan het werk geweest!⁴²

Wij wachten nu de gebeurtenissen ten huize van Frans van Gelder – wiens broeder Antoon van Gelder in de legerleiding van een divisie een rol speelt– en die ons de berichten overmaakt van de Frontbeweging!⁴³

Toon van Gelder ontvangt dan wel bericht van legerleiding⁴⁴ dat te Antwerpen mocht worden aangevangen... Aanduidingen met aanwijzing van de persoon die de Antwerpse afdeling van de Frontpartij zal leiden!

Toon maakt die dokumenten over aan broeder Frans (dus de pas overleden Susvan Gelder)⁴⁵, die er met mij overspreekt en die de dokumenten verbergt ten huize van mijn verloofde...want de belgische veiligheid had ook Sus ter verantwoording geroepen.⁴⁶

Er zou dan plm.⁴⁷ rond 20 december een bijeenkomst zijn van oud-soldaten in een praktisch verborgen plaatsje in het Koningsken, Wolstraat.

De avond vóór de vastgestelde datum wordt Sus aangehouden – ik allee wist iets van de zaak af – vond een brief bij mijn verloofde, brief waarin door de legerleiding de eerste voorzitter–organisator van de nieuwe partij–werd aangewezen.

Gent om als koeriers te dienen die de verbindingen tussen de diverse groepen Vlaams-nationalisten moesten in stand houden. De veteranen van de Frontbeweging waren nog in actieve dienst en konden die rol niet op zich nemen. Er werd dus aan jongere activisten, die niet onmiddellijk bedreigd werden door aanhouding, een belangrijke rol toegekend. Bovendien zaten de meeste van hen werkloos thuis en waren dus beschikbaar.

42. Binnen het leger was er aan het IJzerfront in de lente van 1915 een militaire veiligheidsdienst opgericht om spionage te voorkomen. Nadien probeerde deze dienst ook de invloed van de Duitse propaganda op Vlaams-nationalistisch en communistisch gezinde soldaten tegen te gaan. Het was haar taak de propagandisten te identificeren en hun invloed in te perken via de krijgsraden en disciplinaire maatregelen. Deze dienst en het hele officierenkorps waren er zich einde 1918 van bewust dat de activistische agitatie na de wapenstilstand zou verdergaan. Zij verzamelde meteen zoveel mogelijk inlichtingen over nog rondlopende activisten. Dankzij de afkeer bij de overgrote meerderheid van de Vlamingen was dat niet eens moeilijk. Er hoefde dus niet noodzakelijk een verrader aan het werk te zijn geweest.

43. In handschrift eraan toegevoegd: *“Ik zat dagelijks bij de Sus thuis, ontmoette er velen...”*

44. De zogenaamde legerleiding van aan het IJzerfront was ondertussen vervangen door een *“Opperste Raad”* waarin leden van de Frontbeweging zetelden samen met activisten die tijdens de bezetting niet al te opvallend hadden geageerd waardoor ze nu een vooraanstaande rol konden spelen. De Brugse priester Robrecht De Smet was een van hen. Er bestond in deze *“Opperste Raad”* al snel ongenoegen over de te mak geachte houding van de Antwerpse Vlaams-nationalisten.

45. Overleed in de loop van 1966.

46. Gelet op het feit dat Frans Van Gelder erg in de kijker liep vermits hij tijdens de bezetting als student al een notoir activistisch militant was, is het niet zo verwonderlijk dat de militaire veiligheid hem in de gaten hield. Des te meer omdat ook zijn broer-soldaat al in de kijker had gelopen.

47. De afkorting plm betekent *plus minus*.

21

Voor januari 1919 was de zaak aan het bollen! Ik was de eerste sekretaris-ik meen dat Sus nog zat!-en als lokaal:de Vlaamse Leeuw,Kammenstraat.'s Namiddags zat ik daar en werkelijk de leden stroomden toe...Een der eersten was o.m.Bob Hollevoet... Aktivisten meldden zich legio en ook soldaten,die evenwel nog niet allen vrij waren.Bob Hollevoet meldde zich in uniform... en toen ik een paar weken later weer op Veiligheid werd geroepen stelde ik vast dat hij daar koerier was!
Een eerste algemene vergadering werd bijeengeroepen...in Januari wel....Intussen waren dan weldra Sus en ik onderweg in de Kempen met een oud fietske om "goedgezinden" op te zoeken v or de plaatselijke groeperingen...
Maar-ik was intussen nog korrespondent van Ons Vaderland-toen werd ik door de veiligheid weer opgekommandeerd...en het bleek best te zijn,mij in de buurt van de grens op te houden!
Althans voor enkele maanden; *Wat pleunt - zal te knokke!*
Maar de Frontpartij was gestart-Sus,intussen vrij,nam dan het sekretariaat waar...
Nu niet te vergeten,dat rond die eerste kern van Frontpartij vele oud-soldaten uit West Vlaanderen gegroepeerd stonden of althans rondliepen,nog in militair uniform (o.m. een ijverige Juul Geerardyn,van drukkersfamilie rond Cortemark...er hadden betogingen plaats en verbroedering met Ierse soldaten...enz.)
Ook Thijssen dook toen op - dan Thoma de Backer -

Daar enkele herinneringen:in Ons Vaderland moet dan nog een en ander zijn terug te vinden.

Ik werd voor militair dienst opgekommandeerd i dec.1920:dan was de partij al bloeiend,hadden Stormram,Jeugdfraktie en eerste kiezing al achter de rug:Ward Hermans trok toen met mij de Kempen af om meeting te houden...De eerste metings-ik herinner het mij nog alsof het gisteren gebeurde:drie sprekers-een oud-soldaat, een oud-aktivist,een niet-aangebrand flamingant.En er werd dan pendeldienst georganiseerd:wij konden *dier* plaatsen op een morgen bewerken.....

Maar dit wordt dan anekdote en niet meer geschiedenis,al wordt hierdoor wel de sfeer belicht.

Arvail

Die minderheidsfraktie.
Die ontstond ~~was~~ in de aktivistische tijd.De officiële socialist. partij te Antwerpen had lokaal in De Werker.Ik kwam daar veel, want de zoon van de huisbewaarder was mijn vriend in de Normaalschool en maakte het aktivisme mee:hij werd o.m. veroordeeld tijdens Mercierprobestaktie(samen met Paul van Ostayen;O.de Smedt, Leo de Smet-zoon van politiekommisaris-ik zelf werden toen ook voorgeleid!...).Dus in De Werker werden kultuuravonden georganiseerd en daarop verschenen vele "rode" aktivisten...
Maar van beweging niets te merken.Wel rond 1917 kwam een beweging tot stand:daarin o.m.Flor Mielants,de latere hoofdinspekteur onderwijs,Antwerpen,Filip Lamot,verwoed syndikalist,maar als aktivist gestraft,en nog enkele anderen...
Met minderheidsfraktie werd bedoeld,de kleine groep van de partij die meenden toch te moeten "iets doen" en die dus met aktivisme mee deden:hierin ook Edward Joris,die ik reeds noemde.
Vergaderingen heb ik nooit meegemaakt,want ik was hier niet bij. Maar ik weet wel,det in het aktivisme-Antwerpse afdeling-vele niet katholieke en progressieve figuren aan het werk waren...
Moet hier niet de naam Jamar worden genoemd...?

(voor Afdel !!)

heel een vernamen gangmaker.

Die avond begaf ik mij ter plaatse: daar waren o.m. Armand Suls⁴⁸, Willem Salens⁴⁹, E. van de Vloedt⁵⁰, misschien Plateau⁵¹... Daar werd dus de brief geopend: aangeduid was door de legerleiding Herman v. Puymbroeck⁵², die ik persoonlijk niet kende. Toen trad een man naar voren met baard... hij was het.⁵³

Voor januari 1919 was de zaak aan het bollen! Ik was de eerste sekretaris – ik meen dat Sus nog zat! – en als lokaal: de Vlaamse Leeuw, Kammenstraat. 's Namiddags zat ik daar en werkelijk de leden stroomden toe... Een der eersten was o.m. Bob Hollevoet⁵⁴... Aktivisten meldden zich legio en ook soldaten, die evenwel nog niet allen vrij waren⁵⁵. Bob Hollevoet meldde zich in uniform... en toen ik een paar weken later weer op Veiligheid werd geroepen stelde ik vast dat hij daar koerier was!

Een eerste algemene vergadering werd bijeengeroepen... in Januari wel... Intussen waren dan weldra Sus en ik onderweg in de Kempen met een oud fietske om "goedgezinden" op te zoeken voor de plaatselijke groeperingen...⁵⁶

48. Armand Suls (1893-1948), behoorde aan het IJzerfront tot de legervergadering en leidde de Frontbeweging in de 6de Legerdivisie. Hij werd een radicaal pacifist.

49. Willem Salens: frontsoldaat.

50. Eugeen Van de Vloedt (ook wel eens te vinden als Van de Vloet), oorlogsveteraan, vrijzinnige, die nadien in het Antwerpse Vlaamsche Front militeert en behoorde tot de vertrouwelingen van Herman Vos.

51. Juliaan Platteau (1894-1964), soldaat en betrokken bij de Frontbeweging. Hij behoorde voor de oorlog, als lid van de Groeningerwacht, al tot de radicaalste vleugel van de Vlaamse beweging in de havenstad en had toen veel contacten met mensen die nadien in het activisme terechtkwamen.

52. Herman van Puymbrouck (1884-1949), onderwijzer, een wat oudere soldaat die bij de brandiers op Franse bodem dienst deed. Hij was in Antwerpen bekend omwille van zijn vooroorlogse activiteiten. Van Roosbroeck was te jong om dat te weten.

53. In handschrift volgende opmerkingen eraan toegevoegd: "22 dec?", "een zestal soldaten!!" en de zin wordt vervolledigd met: "en nam dadelijk aan. Van die tijd af mijn relatie met de Puym!".

'De Puym' was de gebruikelijke koosnaam onder nationalistische partijleiders in Antwerpen.

54. Bob Hollevoet ("le" is doorstreept in het afschrift van Van Roosbroeck, waarschijnlijk heette de man dus Holvoet).

55. De soldaten werden na 11 november nog vele maanden onder de wapens gehouden omdat de oorlog weer kon opflakkeren zolang het vredesverdrag niet was getekend. Bovendien was het wachten op de komst van een nieuwe lichte opgeleide rekruten. Dat vergde tijd. Vesting Antwerpen werd door het Belgische leger na de wapenstilstand druk gebruikt omdat er kazernes en militaire terreinen voorhanden waren. In de agglomeratie werden gevechtseenheden gelegerd die mee instonden voor de bewaking van belangrijke gebouwen.

56. De naburige Kempen waren in de jaren 1917-1918 vanuit Antwerpen, Lier en Turnhout bewerkt door het propagandistennetwerk van de Raad van Vlaanderen. In sommige dorpen waren er vertrouwensmannen aangesteld. Van Roosbroeck en Van Gelder konden terugvallen op deze activistische contacten.

Maar–ik was intussen nog korrespondent⁵⁷ van Ons Vaderland⁵⁸–toen werd ik door de veiligheid weer opgekommandeerd... en het bleek best⁵⁹ te zijn, mij in de buurt van de grens op te houden!⁶⁰

Althans voor enkele maanden!⁶¹

Maar de Frontpartij⁶² was gestart–Sus, intussen vrij, nam dan het sekretariaat waar...

Nu niet te vergeten, dat rond die eerste kern van Frontpartij vele oud-soldaten uit West Vlaanderen gegroepeerd stonden of althans rondliepen, nog in militair uniform (o.m. een ijverige Juul Geerardyn⁶³ van drukkersfamilie rond Cortemark.. –er hadden betoginge<+n> plaats en verbroedering met Ierse soldaten...enz.)⁶⁴

Dat enkele herinneringen:in Ons Vaderland moet dan nog een en ander zijn terug te vinden.

Ik werd voor militaire dienst opgekommandeerd i dec. 1920: dan was de partij al bloeiend, hadden Stormram, Jeugdfractie en eerste kiezing al achter de rug: Ward Hermans⁶⁵ trok toen met mij de Kempen af om meeting te houden...De eerste metings–ik herinner het mij nog alsof het gisteren gebeurde: drie sprekers: een oud-soldaat, een oud-aktivist, een niet-aangebrand flamingant. En er werd dan pendeldienst georganiseerd: wij konden <dier>>drie> plaatsen op een morgen bewerken.....

57. Van Roosbroeck werd dus na korte tijd binnengehaald als correspondent voor de krant van de Frontbeweging, ondanks zijn activistische verleden.

58. De krant werd ook na 11 november door de militaire veiligheid in het oog gehouden en in zijn verspreiding gehinderd vanwege die openheid voor activisten.

59. Het woord “best” werd om onduidelijke redenen met balpen omcirkeld.

60. Het merendeel van de vooraanstaande activisten was door de Duitsers naar Nederland gestuurd om van daaruit als Vlaamsch Comité verder agitatie te voeren tegen de Belgische staat. Na 11 november kreeg de militaire veiligheidsdienst verregaande bevoegdheden om dit grensgebied te bewaken. De legerleiding beseftte dat de lange Nederlandse grens kwetsbaar was voor infiltratie, maar door de laksheid van de ingezette veteranen bleef de grens een zeef.

61. In handschrift eraan toegevoegd: “Wat gebeurde – zat te Knokke!”, dat inderdaad heel dicht bij de Nederlandse grens lag en het mogelijk maakte desnoods uit te wijken om aan een aanhouding te ontsnappen.

62. De brochure *Programma van Het Vlaamsche Front Antwerpsche Tak. KVV Antwerpen 1919* werd ondertekend, namens de Antwerpsche Tak, door de militaire leiders: Herman van Puymbrouck, A. Van Gelder, Willem Salens, Armand Suls, Jules Geerardijn. Deze oorlogsveteranen traden dus openlijk naar voren.

63. Jules Geerardijn (1889), oudere broer van Maurits Geerardijn, drukker van opleiding, niet van Kortemark maar wel van Noordschote. Hij verhuisde nadien naar Brugge waar hij zijn drukkersbedrijf opbouwde.

64. In handschrift eraan toegevoegd: “Ook Strijkers dook toen op. Dan Thomas De Backer.” Jurist Jozef Strijckers (1892-1970) en Thomas Debacker (1892-1971) waren flamingantische oorlogsveteranen.

65. Ward Hermans (1897-1992), werd na zijn demobilisatie in de loop van 1919 voltijds propagandist voor de Frontpartij.

Maar dit wordt dan anekdote en niet meer geschiedenis, al wordt hierdoor wel de sfeer belicht.

Die <+social.> minderheidsfractie.

Die ontstond <al>> dus > in de activistische tijd. De officiële socialist. partij te Antwerpen had lokaal in De Werker. Ik kwam daar veel, want de zoon van de huisbe-waarder was mijn vriend in de Normaalschool⁶⁶ en maakte het aktivisme mee: hij werd o.m. veroordeeld tijdens Mercierprotestactie (samen met Paul van Ostayen; O. de Smedt, Leo de Smet – zoon van politiekommissaris– ik zelf werden toen ook voorgeleid!...).⁶⁷ Dus in De Werker werden kultuuravonden georganiseerd en daarop verschenen vele “rode” aktivisten...

Maar van beweging niets te merken. Wel rond 1917 kwam een beweging tot stand: daarin o.m. Flor Mielants⁶⁸, de latere hoofdinspekteur onderwijs, Antwerpen, Filip Lamot⁶⁹, verwoed syndikalist, maar als aktivist gestraft, en nog enkele anderen...

Met minderheidsfractie werd bedoeld, de kleine groep van de partij die meenden toch te moeten “iets doen” en die dus met aktivisme mee deden: hierin ook Edward Joris⁷⁰, die ik reeds noemde.

Vergaderingen heb ik nooit meegemaakt, want ik was hier niet bij. Maar ik weet wel, dat in het aktivisme –Antwerpse afdeling– vele niet katholieke en progressieve figuren aan het werk waren...

Moet hier niet de naam Jamar worden genoemd...?⁷¹

66. Het lokaal De Werker lag in de Diepestraat. Het ging om Jos Cools, activistisch militant die werd opgepakt tijdens de rel naar aanleiding van het bezoek van kardinaal Mercier aan Antwerpen op 16 september 1917. Hij koos voor zelfdoding in 1919. Zie hierover: G. Schmoek, *Stap voor stap langs kronkelwegen [...]*, pp. 122-123.

67. De Mercierprotestactie. Hier slaat Van Roosbroeck de bal volledig mis. Oskar de Smedt noemde in december 1917 in een brief aan Jozef De Keersmaecker, de namen van de aktivisten die “naar alle waarschijnlijkheid” voor de rechtbank zouden moeten verschijnen: Paul Van Ostaijen, Jos Cools, Lode Verbert, Geert Pijnenburg en de onderwijzeres Anna Vets. Volgens het rapport over de gebeurtenissen dat door een van de betrokkenen werd opgesteld, was het aantal arrestaties zeer beperkt en slechts vijf van hen kregen met de onderzoeksrechter te maken. Zie hierover Algemeen Rijksarchief, archief van de Raad van Vlaanderen, dossier Mercier, D 137.

68. Flor Mielants (1887-1944), behoorde tot het aktivisme en werd eveneens als burgerpolitie ingezet in de periode rond 11 november. Later werd hij een vooraanstaand figuur in de socialistische zuilorganisaties en redacteur van *Volksgazet*. Tevens leider van de arbeidershogeschool.

69. Philip Lamot (1891-1936), vakbondsmilitant, vooral bedrijvig in de Antwerpse onderwijs-wereld.

70. In handschrift eraan toegevoegd: “wel een voorname gangmaker”. De bezetter benoemde in de nadagen van het activisme Edward Joris als lid van de Commissie der Zaakgelastigden, weliswaar “zonder portefeuille”.

71. Gaspard Jamar (1876-1940), socialistisch militant, zat tijdens de oorlog in Nederland waar hij afstand nam van de socialistische voorman Modest Terwagne en koos voor de koers van Camille Huysmans. Met het aktivisme had hij niets te maken.

Nog in verband hiermede ^{voor} te noemen: Van Extergem.

Hij was aangesteld bij het Vlaamse Nieuws en stond in de socialistische rangen, dus wel van de minderheidsfractie. Maar, blijkbaar was hem dat niet genoeg: hij was zeer extremist. Overigens reeds voor de oorlog: wij waren samen in de Vierde Graad. En zo rond 1912 hield hij voor II juli op de speelplaats kleine propagandaspeeches tegen vaderland, kapitalisme enz...

Jef van Extergem had rond zich een kleine kern - dit dan rond 1916 en 1917 en later: o.w. zijn vader (zeer goed ter tale en moedig!) Piét van Kogelenberg, fanatiek debatter, Moremans, van een drukkersfamilie en nog enkele anderen; zij kwamen bijeen zo af en toe in een werkplaats aan de Montignystraat te Antwerpen (Zwendok). En daar werd dan het socialistisch zaad uitgestrooid en verdedigd... Daar ben ik wel een paar maal geweest - maar het milieu lag me niet: eerlijke revolutionaire liederen, hoor! ^{Maar dat is echt Rommelaere!} Vermoedelijk waren dat ~~alle~~ leden van die minderheidsfractie, die heel zeer sterk een "papierorganisatie" zal geweest zijn. De Russische revolutie heeft de spanningen op dit vlak in de activistische rangen wel verhoogd en o.m. Van Extergem verder opgevoerd. Ik meen - meen - dat ze ook een blaadje uitgaven. De Antwerpse bibliotheek Conscience zal dit kunnen aanbrengen, indien het er geweest is. Want de bibliothekaris en zijn helpers waren bij hun tijd. (Mene de Bock zat er toen, ook De Bock, Verbruggen...)

Ik schrijf die naam Verbruggen! Wel Rene Verbruggen, na 1920 in de Soc. Partij, stadsambtenaar in 1918 afgesteld, was ook bij die minderheidsfractie, evenals de afgezette onderwijzer (Oefenschool) Schaaps, vermoedelijk ook Vict. Grauls (de latere Uniemann) Zij ijverden o.m. ook ten gunste van de hervorming van het onderwijs (in Antwerpen was een activistische kern van onderwijzers zeer actief op dit vlak en publiceerden brochures)

Dus daar enkele namen!

Toen nu in 1918 die rode Duitse aftocht gebeurde - dus einde Oktober en begin november - werden wel contacten gevoerd met de leiders van deze soldatenraden: zo werd - nog voor de wapenstilstand - openlucht - meting gehouden, o.m. aan Teniersplein, waar Flor Mielants en ook van Extergem het woord voerden, ten gunste van de samenwerking met de socialistische soldaten...

In dit milieu werd natuurlijk het optreden van Huysmans te Oslo verdedigd... grappig dat achteraf Huysmans verklaarde dat dit optreden met de instemming van koning Albert zou gebeurd zijn. Rik, in verband met die Vlaams/Duitse verhoudingen - in het kader van de Duitse politiek - moet je lezen: Fr. Fischer, Griff nach der Weltmacht, 1961 - zeer interessant!

Zo, dan, beste vriend, enkele herinneringen. Ik vul ze nog aan, wanneer me nieuwe feiten door het hoofd gaan...

In haast - let niet op stijl, tikfouten enz...
Ik wou mijn historicus-schuld voldoen.

Van harte... tt. en tot ziens hoop ik.

Rob

In zake des Pys! Ja, dat dacht ik ook. Maar alzo zegt m - mij: dat zou wel van de reus, tot gevoel hebbe...!

Nog in verband hiermede <+vooral> te noemen: Van Extergem.

Hij was aangesteld bij het Vlaamse Nieuws⁷² en stond in de socialistische rangen, dus wel van de minderheidsfractie. Maar, blijkbaar was hem dat niet genoeg: hij was zeer extremist. Overigens reeds voor de oorlog: wij waren samen in de Vierde Graad⁷³. En zo rond 1912 hield hij voor II juli op de speelplaats kleine/propagandaspeeches tegen vaderland, kapitalisme enz...

Jef van Extergem had rond zich een kleine kern –dit dan rond 1916 en 1917 en later: o.w. zijn vader (zeer goed ter tale en moedig!) Piet van Kogelenberg⁷⁴, fanatiek debatter, Horemans⁷⁵, van een drukkersfamilie en nog enkele anderen; zij kwamen bijeen zo af en toe in een werkplaats aan de Montignystraat te Antwerpen (Zwemdok)

En daar werd dan het socialistisch zaad uitgestrooid en verdedigd... Daar ben ik wel een paar maal geweest –maar het milieu lag me niet: eerlijke revolutionaire lieden, hoor!⁷⁶

Vermoedelijk waren dat <+allen> leden van die minderheidsfractie, die <+wel> zeer sterk een “papierorganisatie” zal geweest zijn.

De Russische revolutie heeft de spanningen op dit vlak in de activistische rangen wel verhoogd en o.m. Van Extergem verder opgezweept<+t>⁷⁷ Ik meen –meen– dat ze ook een blaadje uitgaven. De Antwerpse bibliotheek<+eek> Conscience zal dit kunnen aanbren- gen, indien het er geweest is. Want de bibliothekaris en zijn helpers waren bij hun tijd.⁷⁸ (Mane de Bom zat er toen, ook De Bock, Verbruggen...⁷⁹)

Ik schrijf die naam Verbruggen!⁸⁰ Wel René Verbruggen, na 1920 in de Soc. Partij, stadsambtenaar in 1918 afgesteld, was ook bij die minderheidsfractie, evenals de afgezette

72. De krant *Het Vlaamse Nieuws*, gesticht in 1915, die de radicale strekking Borms vertegenwoordigde en waarbij Raf Verhulst (1866-1941) de bekendste journalist en polemist was.

73. De zogenaamde “vierde graad” was het laatste onderdeel van het lager onderwijs dat kinderen groepeerde tussen 12 en 14 jaar.

74. Piet van Kogelenberg behoorde tot de activistische organisatie Vlaamse Arbeidersgemeenschap, Tak Antwerpen onder leiding van Karel Waternaux.

75. Vermoedelijk wordt Jozef Horemans (1887-1955) bedoeld.

76. In handschrift eraan toegevoegd: “na 1917 echt kommunistisch”.

77. De Russische revolutie van maart, en nog veel meer de bolsjewistische staatsgreep in oktober 1917, hadden invloed omdat ze aantoonde dat het mogelijk was van de oorlog gebruik te maken om een regimewisseling door te voeren en daarna, via een vredesverdrag met de Centrale Mogendheden, uit de oorlog te stappen. Dat was een droom die ook in het activisme en in de Frontbeweging leefde.

78. In handschrift eraan toegevoegd: “goed eens na te zien op welke weekbladen enz., er toen werd geabonneerd! 1917, 1918, 1919!!”.

79. Van Roosbroeck wijst hier op de toonaangevende medewerkers van de Stadsbibliotheek en het toenmalige Archief en Museum van het Vlaams Cultuurleven, nu Letterenhuis, die een zeer actief verwervingsbeleid voerden en daarbij waar mogelijk hun contacten in de Vlaamse beweging gebruikten. Het ging om Emmanuel De Bom (1868-1953) en Eugène De Bock (1889-1981).

80. René Verbruggen (1888-1960) was als activistisch gezinde bediende van de bibliotheek door

onderwijzer (Oefenschool) Schaaps⁸¹, vermoedelijk ook Vict. Grauls⁸² (de latere Unieman) Zij ijverden o.m. ook ten gunste van de hervorming van het onderwijs (in Antwerpen was een activistische kern van onderwijzers zeer actief op dit vlak en publiceerden brochures)⁸³

Dus daar enkele namen!

Toen nu in 1918 die rode Duitse aftocht gebeurde –dus einde Oktober en begin november–werden wel kontakten gevoed met de leiders van deze soldatenraden: zo werd –nog voor de wapenstilstand – openlucht-meting gehouden, o.m. aan Teniersplein waar Flor Mielants⁸⁴ en ook van Extergem het woord voerden, ten gunste van samenwerking met de socialistische soldaten...⁸⁵

In dit milieu werd natuurlijk het optreden van Huysmans te Oslo verdedigd⁸⁶.. grappig dat achteraf Huysmans verklaarde dat dit optreden met instemming van koning Albert zou gebeurd zijn.⁸⁷

Rik, in verband met die Vlaams/Duitse verhoudingen – in het kader van de Duitse politiek– moet je lezen:Fr. Fischer, Griff nach der Weltmacht, 1961–zeer interessant!⁸⁸

het stadsbestuur aan de dijk gezet in 1918. Over zijn socialistisch engagement: G. Schmook, *Stap voor stap langs kronkelwegen [...]*, pp. 553-554.

81. Schaaps, vermoedelijk Schaeps. Komt voor in de adressenlijsten van het activistische propagandabureau in Antwerpen tijdens de bezetting als Albert Schaeps, Grote Pieter Potstraat 16. Verder geen gegevens.

82. Frans Victor Grauls (1891-1964), was voorzitter van de socialistische transportarbeidersbond. Werd inderdaad voorzitter van de collaborerende Unie van Hand- en Geestesarbeiders tijdens de bezetting in de Tweede Wereldoorlog.

83. Er bestond in Antwerpen tijdens de bezetting een Vlaamsch-Nationale Onderwijzersvereniging waarin activist Lode Van Laar een belangrijke rol speelde en J.J. Jaecx(s) als voorzitter optrad. Van Roosbroeck bedoelt waarschijnlijk dat via de auteurs van deze brochures, ook de kopstukken van deze kleine beweging te vinden zouden zijn. Deze organisatie publiceerde brochures van de auteurs: Bart Gielis, August Bossaerts, Suzanna Verhulst.

84. Flor Mielants publiceerde dankzij het activisme een voordracht als brochure onder de titel: *De Vlaamsche strijd in de literatuur: voordracht gehouden op 7 december 1917*, Antwerpen, [1917], 32 pp.

85. Het gaat hier om Duitse soldaten, aanhangers van de Soldatenraad die de stad op dat ogenblik in handen had. Van samenwerking met het oog op een omwenteling à la bolsjewisme werd wel gedroomd in de kringen van linkse activisten en communistische sympathisanten. Het had echter geen kans door de afkeer van de Antwerpse bevolking en het feit dat de overgrote meerderheid van de Duitse soldaten zo snel mogelijk naar huis wilde.

86. "*Huysmans te Oslo*", in feite ging het om de internationale bijeenkomst van socialisten in Stockholm in 1917, met de bedoeling na te gaan of de beweging ertoe kon bijdragen de oorlog te stoppen.

87. Koning Albert deed nochtans wel degelijk pogingen tot het opstarten van vredesonderhandelingen en hij had een hekel aan politici die de strijd tot het bittere einde wilden voortzetten en van geen onderhandelingen wilden weten. Zo vreemd was deze uitlating van Huysmans dus niet.

88. F. Fischer, *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des Kaiserlichen Deutschland 1914/18*, Düsseldorf, 1961. Dit boek lokte in Duitsland een hevige polemiek uit omdat het de schuld voor het uitbreken van de oorlog bij Duitsland legde.

Zo, dan, beste vriend, enkele herinneringen. Ik vul ze nog aan, wanneer me nieuwe feiten door het hoofd gaan...

*In haast– let niet op stijl, tikfouten enz...
Ik wou mijn historikus-schuld voldoen.*

Van harte....tt.en tot ziens hoop ik."

*Rob*⁸⁹

BESLUIT

Het Vlaamsche Front, en al wat daarrond hing aan organisaties en tijdschriften, kreeg pas aandacht van de geschiedschrijvers nadat het einde van de jaren vijftig van de 20ste eeuw een herleving van het Vlaams-nationalisme liet zien.⁹⁰ De Frontpartij – zoals ze ook werd genoemd – werd door hen beschreven als een partij waar sociaal bewogen, pacifistische en links-revolutionaire wereldverbeteraars een plaats vonden en invloed uitoefenden. Die strekking werd meestal verbonden met het vage begrip 'humanitair' en met een uitgesproken democratische ingesteldheid. Deze strekking werd een verhoudingsgewijs erg belangrijke rol toegedicht in het Vlaams-nationalisme van die periode. Niet alleen in de partijgeledingen maar ook en vooral in de Vlaamse literatuur, kunst en journalistiek die zich afspeelde in de marge van de partij.

Een van de historici die aan die beeldvorming bijdroeg, was nochtans een vooraanstaand figuur in de vnv-collaboratie geweest. Het gaat om Hendrik Elias en zijn vierdelig werk over de Vlaamse beweging van 1914 tot 1939.⁹¹ Elias beschrijft uitvoerig de geest van "*het jonge, nieuwe Vlaanderen uit de eerste jaren van het Vlaamse Front: internationaal, antimilitaristisch en grootnederlands*".⁹² Hij legde daarbij een verband met het activisme waar "*een aantal talentvolle jongeren*" actief was. Na de wapenstilstand kwamen die activistische jongeren in contact met de

89. In handschrift eraan toegevoegd: "*In zake de prijs! Ja, dat dacht ik ook maar aldus zegde men mij: dat zou val van de regering tot gevolg hebben...!*" Vanuit katholieke en flamingantische hoek werd er op aangedrongen Elias' historisch werk met een prijs te onderstrepen. Gelet op zijn collaboratieverleden lag dit bij de Waalse en vrijzinnige opinie zeer moeilijk. Zij hadden het in hun briefwisseling herhaaldelijk over het getouwtrek rond het verlenen van prijzen aan Elias' werk en de politieke spanningen die dit veroorzaakte.

90. Arie W. Willemsen was de eerste met zijn doctoraat bij prof. Pieter Geyl dat in 1958 verscheen onder de titel *Vlaams-nationalisme 1914-1940*. Hij werkte echter vanuit een Nederlandse context wat hem behoedde voor het verstikkende odium van de collaboratie.

91. Meer bepaald in H. Elias, *25 jaar [...]*, deel 1.

92. H. Elias, *25 jaar [...]*, deel 1, p. 233.

IJzersoldaten die tevoren hadden deelgenomen aan de Frontbeweging. Ook de veteranen brachten, naast radicale Vlaamsgezindheid, *"een nieuwe geest en een nieuwe boodschap. Het was, om de terminologie van de tijd te gebruiken 'een drang naar menselijkheid, broederschap, gerechtigheid en wereldvrede'."* Daarbij citeerde Elias de woorden van Achilles Mussche in een vraaggesprek voor de programmareeks *Ten huize van...* onder leiding van Joos Florquin. Mussche was een gewezen activist maar stond zoveel decennia later vooral bekend als een schrijver die aanleunde bij de socialistische politieke familie.

Tot op pagina 244 beschrijft Elias die vernieuwingsdrang en daarbij duikt ook de naam van de pacifistische en internationalistische beweging Clarté met het gelijknamige tijdschrift op. Die invloed kwam uit Frankrijk overgewaaid. Hij dichtte haar veel invloed toe op de beginnende Frontpartij.⁹³ Het feit dat mensen met een dergelijk ideologisch en artistiek etiket in het activisme, in de Frontbeweging, en nadien in Het Vlaamsche Front, bedrijvig waren, maakte het mogelijk een Vlaams-nationalisme te schetsen dat héél ver afstond van het fascisme in de jaren dertig en veertig. Daarvoor haalde Elias deels de mosterd bij Rob Van Roosbroeck. Uit zijn verhaal blijkt inderdaad dat de jeugdige, vrijzinnige activisten van 1918, omdat ze meer vrije tijd hadden dan de soldaten, in staat waren om kort na de wapenstilstand een erg belangrijke rol te spelen in de opbouw van de Vlaams-nationalistische partij in het arrondissement Antwerpen. Het is daarmee duidelijk geworden dat Van Roosbroeck sterk heeft bijgedragen tot het beeld dat door Elias in zijn historisch werk wordt geschetst van Het Vlaamsche Front in zijn beginjaren.

Luc Vandeweyer (°1956) is doctor in de geschiedenis en archivaris bij het Algemeen Rijksarchief. Hij publiceerde over tal van aspecten van de Vlaamse beweging in de Eerste Wereldoorlog, het interbellum en de Tweede Wereldoorlog.